

внутрішньо-українського буття у відповідності до культурних, соціальних, економічних, життєвих взагалі західно-європейських стандартів. У цьому контексті важливою є низка аспектів кризи людської самоідентифікації, у центрі якої стоїть катастрофічне наростання дефіциту гуманності у стосунках між людьми.

Слід зважати й на те, що всі існуючі цивілізації знаходяться в стані взаємопроникнення із західною цивілізацією, але масштаби, ступінь, характер цього взаємопроникнення є різним. У галузі міжнародних відносин в Україні процес глобалізації конкретизується у запозиченні найкращих зразків цивілізаційних моделей вирішення найбільш проблем. Активізація діяльності національних меншин в Україні стала своєрідною реакцією на культурну глобалізацію. Це стало наслідком зміни попередньої системи цінностей, прийнятих у суспільстві. «Наслідком став не лише пошук нових цінностей, але й повернення цінностей більш раннього історичного періоду – архаїзація, коли архаїчні, давні шари свідомості виступають на поверхню соціального життя. За цих умов національні меншини набувають інверсійного характеру, тобто потягу віднайти нові смисли у найдавніших архаїчних зрізах своєї культури» [3, 372]. Зазначена тенденція означає, що в Україні не існує таких національних меншин, які неспроможні сприйняти цінність власного розвитку, а тому не можуть мати предметом занепокоєння постійне забезпечення своїх прав та інтересів, а також, головне, – культурний розвиток.

Нині проблема націй і національних меншин зосереджується на розумінні їх не як природної, а як духовної засади. Тому, що національно-культурне у своєму протистоянні глобалізму, в першу чергу, зберігає особистісне в людині. Думка про уніфікацію духовних реалій буває помилковою. Адже уніфікується те, що не може витримати конкуренції або впливу часу. А головні реалії – історія нації, традиції, культурний уклад, фольклор тощо – не уніфіковані. Якщо навіть врахувати амбівалентність високорівневого творчого світу, то все ж врешті-решт він є результатом духовності і нації, і людства в цілому. Культура творчого світу не може не бути національною і не може даватися «на прокат» представникам інших націй.

Головна теза цієї статті полягає у запереченні твердження про те, що глобалізація привносить дисгармонію у процес самоідентифікації національних меншин в Україні. Глобалізація не є абстрактним ворогом, який перешкоджає самоутвердженню націям і національним менши-

нам України. Навпаки, завдяки переоцінці цінностей та розкриттю широких можливостей відбувається розстановка акцентів на глобальному рівні. Хоча повноцінно і поступово можуть розвиватись ті національні меншини України, які здатні достойно розвивати свою національно-культурну автономію, а не занурюватися у боротьбу за владу та фінансові потоки; ті, які здатні вистояти у боротьбі за право не стати асимільованими або уніфікованими. Складається враження, що цей процес нагадує природний відбір, коли виживає найсильніший. І хоча це надто гіперболізоване порівняння, та все ж воно може стати стимулом до гармонійного поєднання кожною нацією своєї самобутності із вимогами сучасного світу.

У перспективі для національних меншин України це означає, що їх самоідентифікація в умовах глобалізації міжнародних відносин не зводиться до асиміляції з титульною нацією. Така впевненість з'являється внаслідок створення реальних умов в Україні та реальної здатності національних меншин розвивати та відроджувати власні традиції та культуру. Вказаний підхід дає національним меншинам можливість забезпечити виживання в сучасному світі, що має стійку тенденцію до ускладнення своєї структури. Іншими словами, самобутність національних меншин, що проживають на території України, слід розглядати з точки зору їх перспектив у майбутньому, а це означає пошук шляхів саморозвитку та їх стимулювання. Головне, – потрібно усвідомити, що самоідентифікація національних меншин України не може не спиратись на загальнозначущі для людства в цілому культурні цінності, не враховувати потреб часу. З іншого боку, ці ж національні меншини не можуть спиратись на статус загальнозначущих, глобальних цінностей, якщо не мають їх підживлення у власній традиції, досвіді. Адже перейшовши на локальний рівень існування, національні меншини будуть обмежені лише родовими традиціями і можуть втратити цінність і значущість для інших.

1. Булатов М. До історії процесів глобалізації та їх усвідомлення // Людина і культура. Збірник наукових статей. – К., 2003.
2. Гаєрина Н. До проблем етнокультурної ідентифікації та регіонального виміру глобалізації // Соціальні виміри суспільства. Збірник наукових праць. – К., 2006. – Випуск 9.
3. Кулагіна Г. Доля народних релігій у умовах глобалізації // Людина і культура. Збірник наукових статей. – К., 2003.
4. Макбрайд У. Глобалізація і міжкультурний діалог // Вопросы философии. – М., 2003. – № 2.
5. Пролєєв С., Шамрай В. Глобальне суспільство і модерна культура // Людина і культура. Збірник наукових статей. – К., 2003.

Олег Зубчик

Політична трансформація українського суспільства в контексті сучасного політичного часу

Статтю присвячено дослідженню політичних трансформацій українського суспільства в контексті українських державотворчих процесів. З'ясовано, що соціальне буття, політична сфера, правова культура перебувають в органічній єдності, взаємодоповнюючи та взаємозбагачуючи одне одного.

The article is devoted to the study of political transformation of Ukrainian society in the context of Ukrainian state building processes. It is found that the social life, political sphere, the legal culture are in the organic unity of complementary and cultural common reaching each other.

Політична трансформація суспільства – це, перш за все, трансформація його структури. Вивчення змін структури суспільства необхідне для більш повного розуміння його політичної трансформації. «Переходи» суспільства від одного стану до іншого зумовлюють ускладнення в соціальній структурі та часто виступають каталізатором

конфліктів. У цьому зв'язку увага науковців останнім часом зосереджується на дослідженні соціальних спільнот і зміні соціального статусу класів, верств, груп в умовах трансформації. Отже, наша мета – дослідження змін у суспільстві, яке трансформується, зокрема, й в українському у контексті державотворчих процесів.

Відповідно до наших завдань вважаємо визначення соціальної структури, як формуючої основи суспільного життя завдяки взаємозв'язку сукупності інститутів, соціальних груп та соціальних процесів. Таке розуміння дає змогу інтерпретувати соціальну структуру з позицій прикладних завдань.

Дамо визначення окремим поняттям, показавши межі їхнього вживання у цій статті. Мала соціальна група – це «нечисленна за складом соціальна група, члени якої об'єднані загальною діяльністю і знаходяться в безпосередньому стійкому спілкуванні один з одним, що є основою як емоційних відносин, так і особливих групових цінностей і норм поведінки» [1]. Соціальна група – це велика група людей, неконтактна, нецільова, які займають однакове становище у суспільстві та мають внаслідок цього спільні інтереси.

Говорячи про ступінь дослідження проблеми, зазначимо, що автори, по-різному визначаючи об'єкт політичної трансформації, тим самим підкреслюють значення тих чи інших його характеристик. Зокрема, П. Штомпка виокремив визначальний вплив нормативної структури на дію інститутів [17]. В. Танчер назвав постмодерністські риси соціальної структури, зокрема: зниження значення ієрархії класів і верств, утвердження агрегатного характеру структурування суспільства, тобто виділення груп не за одним, а за сукупністю соціальних і соціокультурних показників, поява нових основ соціальної диференціації [11].

Під час політичної трансформації швидко формуються групові інтереси. Ці групи виступають найбільш активними суб'єктами соціальних і політичних процесів. Тоді відмовляються від категорії «класу» й від категорії «соціальна група», говорячи про практичні групи «історично визначених колективів агентів, мобілізованих для спільної боротьби і дій, для яких характерна єдність» [13]. І. Дискін виділив триаду таких предметів трансформаційних процесів, як трансформація соціальних інститутів, зміна домінуючих у суспільстві моделей і мотивів соціальної дії та інтегральна характеристика трансформаційних процесів, пов'язана з аналізом взаємин і протиріч між першими двома предметами дослідження [5]. Він звернув увагу на розбіжності трансформацій на інституціональному і діяльному рівнях, показуючи можливість протиріч між інституціональною формою, з одного боку, і характером соціального функціонування, з іншого, тих чи інших суспільних настанов, перетворення яких є предметом дослідження політичних трансформацій.

Рівні політичної трансформації суспільства можуть бути описані інакше, якщо за основу взяти модель «соціальної реальності» П. Бурдьє. Соціальний світ існує двічі: «по-перше, існує об'єктивний розподіл матеріальних сил (історія, відбита у різних сферах суспільства), і, по-друге, символічна репрезентація цього розподілу у формі соціальних та ментальних класифікацій» [2]. Відповідно до цієї концепції, зміни в суспільстві можуть бути інтерпретовані як зміни соціальних відносин, позицій, габітусів, практик і уявлень. Узятий в системі своїх зв'язків, габітус під впливом соціальних відносин, що змінилися, і соціального досвіду агентів (соціальної групи) здійснює нові практики. Габітус формується певними соціальними умовами, виражає їх, і тому є адаптованим до них. Зміна цих умов означає, що і габітус повинен змінитися – поповнитися новими схемами виробництва практик і уявлень, адаптованих вже до умов, що змінилися. Це стосується й символічного аспекту соціальної реальності: із зміною

«соціальної дійсності взагалі» пов'язані і зміни символічного простору. Нові схеми виробництва практик і уявлень продукують нові відмінності і змінюють старі, переформлюють бачення соціальної реальності, по-іншому інтерпретують категорії сприйняття соціального простору. Ці зміни можна прослідкувати, оскільки вони виявляються в практиках і уявленнях. Динаміка соціальних уявлень показує зміну соціальної реальності, оскільки уявлення детерміновані і породжені габітусом, сформованим певними соціальними відносинами відповідно до можливості їх відтворення. Так фіксується специфіка змін даного суспільства, яка стосовно нинішніх пострадянських суспільств позначається як політична трансформація. Слід зазначити, що теорія П. Бурдьє лише одна з можливих методологій дослідження структури суспільства під час політичної трансформації.

Більш плідною для вивчення цих питань, вважаємо чотириверстову конструкцію об'єкта політичних трансформацій суспільства, адже вона фіксує соціальні групи як результат діяльності, а не саму діяльність. Саме таку загальну стратифікаційну модель у формі піраміди, навела Т. Заславська, виділивши у ній чотири верстви:

– *верхня верства – її частка 1,5 % від членів суспільства;*

– *середня верства – займає 20–25 %;*

– *базова верства – 60 % від членів суспільства;*

– *нижня верства – на неї припадає 10 %.*

Як бачимо, менший відсоток мають групи традиційної еліти та нова економічна еліта, а більшість спільнот перебуває в основі піраміди. Разом з тим, автор підсумовує, що соціальна структура стала менш жорсткою, зросла кількість статусів, посилилася мобільність [7].

Соціальна трансформація в суспільстві торкається всіх основних суспільних структур, а саме:

– *структури ідеального, яке вміщує сукупність ідей, вірувань, образів і конвенцій щодо реальності, закріплених у відповідних доктринах і ідеологіях;*

– *нормативної структури, яка є мережею зовнішніх стосовно окремого індивіда правил, норм, цінностей, інститутів, які забезпечують належну поведінку у суспільстві;*

– *структури діючих інститутів;*

– *соціально-групової структури.*

Результатом політичної трансформації суспільства є перетворення основних чи типотворюючих інститутів даного суспільства, але вирішальною є політична трансформація саме соціальної сфери. Як відзначають окремі дослідники, перше представляє лише зовнішній показник трансформації суспільства, а більш важливим її результатом є зміна соціально-групової структури, у першу чергу, її класової і стратифікаційної проекції: «перетворити соціально-групову структуру суспільства можна лише побічно – через реформування основних інститутів, зате будь-яка істотна зміна останніх неминуче викликає зрушення в соціально-груповій будові суспільства» [13].

В умовах політичної трансформації відбувається повна модифікація соціальної структури. Поряд із майновими мають велике значення соціокультурні розбіжності [17]. За таких умов збільшується кількість маргінальних груп, зростає майнова диференціація суспільства. Різні соціологічні центри виокремлюють в українському суспільстві під час політичної трансформації 5 % багатих, 15 % заможних, 20 % із середнім статком, 20 % малозабезпечених і 40 % бідних. Не всі результати інституціональних пе-

ретворень однаково можуть бути доступні різним групам. Кожна соціальна група, займаючи визначені позиції в соціальній структурі суспільства, включається в обмежені соціальні відносини. Проте, це включення має різний ступінь для різних груп.

Вивчаючи феномен волі і реальні можливості її реалізації різними групами в Росії під час реформ, М. Шабанова зробила висновок про відносність проголошуваних волевиявлення: «у періоди суспільних перетворень різні групи мають неоднакові можливості впливати на проголошені права і відносини, що згодом будуть охоронятися силою держави і будуть обов'язкові для виконання. З безлічі проголошених прав, що визначають характер офіційних відносин, різні групи мають можливість скористатися насамперед тими, котрі дістаються з висоти займаних ними соціальних позицій» [17].

У сучасних умовах змінюється вага і роль індивідуальних зусиль, а значить трансформуються і саме розуміння групи. Життєздатність і функціонування групи визначає індивідуальна діяльність кожного з членів групи, тому група реальна в тій мірі, в якій вона зберігається саме в поведінкових та ідентифікаційних практиках, причому перші, безсумнівно, є визначальними. При цьому ми згодні, що мета групи не завжди буває експліцитно вираженою і сприйнятою. Як відзначає Н. Мойсєєв, «не завжди завдання бувають чітко окреслені, а тим більше формалізовані. Найчастіше вони мають інтуїтивний характер, але вони завжди об'єктивно існують» [15].

Політизація суспільних відносин в Україні має об'єктивні причини через наявність тісних зв'язків соціальної і політичної структури суспільства. За допомогою понять соціальної структури прояснюються суттєві моменти політичної влади, а за допомогою понять політичної системи розкривається предмет відносин між елементами соціальної структури.

Політичні відносини можуть мати різноманітний рівень інституалізації. Тому можливі набори соціальної структури, що об'єднують у собі терміни соціальної, управлінської, політичної і власне соціальної структур. Автор згоден з твердженням, що «рушійними силами трансформаційного процесу є всі елементи соціальної структури суспільства, але форми, механізми й ефективність їхньої участі в цьому процесі не однакові» [10].

Також в політичну систему суспільства інтегровані політична, правова, економічна культури. Оскільки вони є важливими складовими відносин між соціальними групами (у вигляді моральних норм, законів, традицій), отже, також включені в соціальну структуру як її культурно-політичний аспект.

Соціальна структура може розглядатися як породження суб'єктивних позицій. Соціологи трактують соціальну структуру як сукупність дій різноманітних суб'єктів з проведення і встановлення відзнак між індивідами, групами й організаціями, тобто як сукупність ідентифікаційних практик та їхніх результатів – ідентичностей. Проте трансформація соціальної структури спричинює зміну ідентифікацій. Це динамічний, болісний процес, що вимагає часу, змін у ментальності, корекції соціально-політичних орієнтацій. Для великої кількості членів суспільства це пов'язано з труднощами, кризою ідентифікації, аномією, соціальними невротами.

Концепція ідентифікації соціальної структури органічно доповнює ситуаційний підхід у вивченні її політичної трансформації. Визначення ситуації пов'язане з характером соціальних відносин, які є визначальними у соціаль-

них процесах в даному суспільстві. Але таке визначення неможливе без ідентифікації індивідів зі структурними одиницями, в які вони входять.

У час політичних трансформацій, соціальних змін колишні інститути втрачають свою функціональність, що спричинює їх делегітимацію і втрату підтримки з боку населення. Так відбувається в умовах сучасного політичного часу в Україні. Тому розглянемо поняття рухливості структури, оскільки в ньому відображається не тільки специфіка об'єктивної соціальної реальності, але також її зв'язок із соціальними уявленнями про неї.

Перетворення значень соціального світу як характеристика рухливості соціальної структури призводить до того, що замість одного «узагальненого іншого» є різні й альтернативні «узагальнені інші», чії образи «втрачають виразність контурів, насилу розпізнаються або вгадуються унаслідок включення в загальний процес змін, а часто і зовсім відкидаються як щось таке, що втратило авторитет і вплив» [8]. Іншими словами, має місце криза легітимації соціальних інститутів. Інстанціям, які в «нормальному» суспільстві забезпечують єдність бачення соціальної реальності, відмовляється в довірі. Головна причина – нездатність цих інстанцій гарантувати необхідну винагороду (матеріальну і символічну), що є «вимогою» соціальних позицій, винагороду за певну діяльність (невиплата зарплати, чи недостатній її рівень, девальвація освіти).

Отже, держава більше не володіє тим ресурсом, який може бути обміняний на лояльність та прихильність мас [9]. Індивіди самі по собі, на свій страх і ризик, вимушені орієнтуватися і діяти без чітких гарантій і пізнавальних знаків в рухомій і незрозумілій стихії соціальної реальності [16]. У зв'язку з цим фіксується певне звуження «свого» соціального горизонту – громадяни пізнають і визначають себе та інших або за критеріями найближчого оточення (сім'ї), або за допомогою максимально загальних та очевидних характеристик – стать, вік, мова, етнічна приналежність.

Недовіра до держави та її інститутів, що найчастіше буває під час політичних трансформацій, призводить до того, що громадяни вчаться жити і діяти значною мірою відсторонено від цих інститутів. Автономним чином формують те, що за аналогією з «тінювою економікою» могло бути назване «тінювим суспільством». Тоді відбуваються такі парадоксальні речі: владу переобирають, не дивлячись на незадоволення нею, але тому, що цю владу знають як таку, яка не втручається, не хоче або не може втручатися в «тінюве суспільство», а значить своєю «неучастю» дає людям можливість виживати і орієнтуватися у виникаючих конвенціях щодо соціального світу [14]. Вбудовуючи концепцію українського державотворення всі ці чинники слід обов'язково враховувати.

Але разом з тим, у певній частині суспільства нагнітається відчуття хаосу, страху, занепокоєння, тривоги, незадоволеності життям, ностальгічні настрої, розбіжності між практичним світоглядом та ідеологічними поглядами, виникає відсутність довіри до влади, інша інтерпретація минулого, відсутність упевненості в майбутньому, відчуття кризи і занепаду аж до катастрофізму [4]. А руйнуються старі інститути в суспільстві остаточно внаслідок активної антисистемної діяльності нових еліт.

Залежно від якості життя різняться ролі соціальних груп щодо суспільної трансформації. Групи з низькою якістю життя будуть пасивно реагувати на процеси соціокультурної трансформації і навіть заважати їм. Бідність і

низька якість життя знижують стимули до перетворень. У такому випадку їхнє завдання полягає у підтриманні мінімального рівня, у збереженні свого життєвого середовища не нижче свого рівня. Групи з середнім достатком частіше пасивно очікують, частково підключаються до процесів трансформації. Представники груп з високою якістю життя прагнуть зберегти свій статус і тому мають високу соціокультурну активність.

Т. Заславська називає три макросуб'єкти перетворюючих процесів, що розрізняються типами, змістом, інтенсивністю і результатами своєї активності. До першого, який є найвпливовішим макросуб'єктом, на її думку, належать елітні і субелітні групи. Саме вони розробляють і контролюють утворення нових інституціональних форм. Наступний макросуб'єкт у силу менших ресурсів бере участь у реалізації нових можливостей. До цього макросуб'єкта входять групи підприємців, менеджерів, чиновників, професіоналів економічної і юридичної сфер та інші. Дані групи «практично перетворюють «соціальну тканину» суспільства у всіх його іпостасях, істотно впливаючи не тільки на реалізацію встановлених зверху правил гри, але і на сам процес формування нових правил» [12]. Третій макросуб'єкт складають численні суспільні групи, які, на перший погляд, не роблять самостійного впливу на хід інституціональних реформ, а є скоріше їхніми «заручниками». Однак, у дійсності вони формують основу стосовно спрямованості реформ соціального середовища. У залежності від ситуації це середовище здатне або прискорювати і підтримувати інституціональні зміни, проєктовані й реалізовані більш активними групами суспільства, або відчужуватися від них і не брати в них участі.

Отже, соціальні сили, що сприяють політичним, економічним, культурним перетворенням, – це молодь, інтелігенція, новий клас підприємців, члени суспільства, орієнтовані на західні життєві стандарти, жителі регіонів близьких до західних, європейських кордонів, жителі найбільш розвинутих регіонів, центри фінансової і ділової активності. Таким чином, різні компоненти соціальної структури відмінні за своєю реакцією на трансформаційні процеси, а тому є джерелом соціальних суперечностей і конфліктів. Суперечності в соціальній структурі можуть існувати тільки при наявності єдиної ціннісної основи. Зокрема, конфлікт форм власності виникає лише у випадку, якщо носії власності сприймають її як цінність, маючи неоднакові погляди щодо неї.

У період політичної трансформації зростає значення соціокультурного аспекту в соціальній структурі, який утворюється диференціацією носіїв різноманітних норм та цінностей. Останні відображають глибокі процеси трансформацій культурних норм у суспільстві. Із зміцненням і кількісним поширенням нормативних відхилень стає суттєвою соціокультурна диференціація між носіями традиційних норм і норм, що різняться за типом і рівнем їхнього відхилення від колишньої бази, стереотипів та норм.

Зміна соціокультурної структури супроводжується виникненням і підсиленням конфліктів, культурологічних за природою і соціальних за значенням. Це і міжпоколінні конфлікти, тому що носії трансформаційних і традиційних норм відрізняються за віком, і конфлікти між великими містами і провінцією, тому що носії нових норм кількісно ширше представлені у великих містах, ніж у провінціях. Одночасно формуються і нові інтеграційні структури, коли представники різних соціальних груп інтегруються на загальній соціокультурній основі. Представники традицій-

них і трансформаційних норм ніби живуть в інших світах, по-різному визначають ситуацію. У суспільстві виникає і поглиблюється соціокультурний розкол, переростаючи у розкол суспільно-політичний.

Існують способи політичної трансформації, які містять у собі ініціативу перетворень «згори» та «знизу». Політична трансформація «згори» – це система політичних реформ, які здійснюються керівництвом країни в міру розуміння ним способів, шляхів і цілей розвитку суспільства. На різних стадіях суспільно-політичного процесу існують різні умови, а отже, і способи здійснення перетворень. Наприклад, у період панування тоталітарного режиму реформи здійснювалися з мінімальною участю громадськості і їхньою метою, звичайно, було збереження існуючого режиму, й аж ніяк не зміна його.

У часи демократичних способів прийняття державних рішень у сфері реформування суспільства (саме у такому політичному часі перебуває політична система України) поняття «згори» і «знизу» втратили свій розпізнавальний характер. Проте й у цьому випадку реформи означають прийняття рішень у чітко оформлених законах, розпорядженнях, наказах. Перетворення ж «знизу» не можуть мати чітко означені рамки законів. Тут трансформація відбувається, перш за все, на рівні менталітету, особистісних змін та характеризується легітимацією законів, норм та мірою і способами їх виконання.

Обидва способи не можуть існувати ізольовано, вони підтримують один одного. Добре відомо із соціології права, що закон діє, якщо відповідає об'єктивній потребі і суб'єктивній готовності правової свідомості людей виконувати цей закон. Трансформація «знизу» здійснюється через формування потреб у певних нових законах або саботуванням законів, що протистоять правовим уявленням людей. У соціокультурній сфері обмежені можливості формальних законів, тут дійсні соціальні норми, цінності, уявлення.

Трансформація «згори» забезпечує інституційний і організаційний рівень перетворень, а трансформація «знизу» забезпечує їх особистісний рівень. Розрив соціокультурного, економічного і соціального компонентів трансформації призводить до розриву інституційної, організаційної і особистісних трансформацій. У цьому знаходить своє пояснення добре відомий у соціології політики факт низького рівня довіри владним структурам з боку населення, низький престиж законодавчої влади в очах звичайних громадян.

У процесі політичної трансформації неминує ініціюються соціальні нововведення, що, контактуючи із колишніми структурами, продукують кінцевий результат, який становить собою компроміс між належним, можливим і співвідношенням сил прогресу та консерватизму. Нововведення як компонент політичної трансформації підпорядковуються загальним закономірностям їх виникнення та функціонування. Їм властиві певні цикли розвитку [3].

Таким чином, виявлено, що політична трансформація перебуває в прямій залежності від розвитку політико-культурних процесів у суспільстві, які впливають на політичну соціалізацію. Визначено, що соціальне буття, політична сфера, правова культура перебувають в органічній єдності, взаємодоповнюючи та взаємозбагачуючи одне одного. Політична трансформація українського суспільства в контексті державотворення в умовах сучасного політичного часу, особливо при розумінні її специфіки як рухливості соціальної структури, виявляється як на рівні суспільної свідомості, так і на рівні суспільного буття.

1. Барулин В. С. Социальная жизнь общества. – М., 1987. – 184 с.
2. Бурдые П. Начала: Пер. с фр. Н. А. Шматко. – М., 1994. – 288 с.
3. Вьд-рин Д. И. Неостребованные идеи, или об истоках отечественной политологии. – К., 1992. – 96 с.
4. Головаха Е. Отсутствие социального конфликта приводит к деградации общества. Но конфликт должен быть конструктивным // День. – 2000. – 24 октября.
5. Дискин И. Е. Россия: социальная трансформация элиты и мотивация // Куда идет Россия?.. – Москва, 1995. – С. 21–40.
6. Заславская Т. И. О роли социальной структуры в трансформации российского общества / Куда идет Россия?.. Власть. Общество. Личность / Под общ. ред. Т. И. Заславской. – М., 2000. – С. 222–235.
7. Заславская Т. И. Трансформация социальной структуры российского общества // Куда идет Россия? – М., 1996. – С. 13.
8. Ионин Л. Г. Социология культуры. – М., 1996. – 280 с.
9. Макеев С. А. Социальная мобильность и идентичности в структурной перспективе // Методология, теория та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: Збірник наукових праць. – Харків, 1999. – С. 12–13.
10. Панина Н. В. Аномия в посткоммунистическом обществе // Куда идет Россия? – М., 1996. – С. 334.
11. Панина Н. Українське суспільство. 1994–2005. Соціологічний моніторинг. – К., 2005. – 160 с.
12. Попова И. М. Повседневные идеологии. Как они живут, меняются и исчезают. – К., 2000. – 219 с.
13. Попова И. М., Куныяский М. Б. Социальная цена «запаздывающей» модернизации // Социологический журнал. – 1997. – № 3. – С. 20.
14. Подвижность структуры. Современные процессы социальной мобильности / Макеев С. А., Прибыткова И. М., Симончук Е. В. и др. – К., 1999. – 204 с.
15. Римащевская Н. М. Социальные последствия экономических трансформаций в России // Социс. – 1997. – № 6. – С. 59.
16. Хабермас Ю. Отношения между системой и жизненным миром в условиях позднего капитализма // «THESIS». – 1993. – № 2. – С. 123–136.
17. Штомпка П. Социальное изменение как травма // Социологические исследования. – 2000. – № 1. – С. 6–16.

Елизавета Квилинкова

К вопросу о взаимодействии национальных культур в условиях глобализации

В статті аналізуються проблеми взаємодії культур в умовах глобалізації, запозичення культурних цінностей, міграції людей з однієї культури в іншу та вплив глобалізації на розмивання традиційних ідентифікаційних практик. Розглядаються питання міжкультурного діалогу і взаєморозуміння та можливості збереження національно-культурної самобутності спільнот.

The article analyzes the problem of interaction between cultures in the context of globalization, adoption of cultural values, migration of people from one culture to another and the impact of globalization on the erosion of traditional identification practices. The problems of intercultural dialogue and understanding and the possibility of preserving national cultural identity of communities.

Краткий историографический обзор глобализационных процессов в области культуры. Данный вопрос многоаспектный и его можно рассматривать в различных направлениях [9, 569–609]. Мы остановимся лишь на одном из важных аспектов: на процессе взаимодействия так называемой мировой и национальной культуры.

Следствием глобализационных процессов является более тесное взаимодействие различных культур друг с другом. Вместе с тем, возможность объединения различных культур в единую культуру, о которой в последнее время много говорится, отрицается некоторыми западными и многими восточными учеными, которые приводят при этом различные аргументы [17]. Глобализация не в состоянии породить нового человека, то есть человека вне определенного этноса и ведущей цивилизации, а также крупных этносов, история и культура которых исчисляются тысячелетиями [14].

По мнению А. Н. Чумакова, глобализация оказывает значительное влияние на процессы, проходящие в области культуры, и ведет к формированию единой культуры и единой цивилизации. Но при этом глобализация «не отменяет ни культурного разнообразия, ни специфических особенностей цивилизационного развития тех или иных регионов» [16]. Другой автор – С. Н. Иконникова – в своей статье отмечает, что, «по мнению многих исследователей, в сфере культуры человечество в настоящее время находится в стадии формирования новой планетарной цивилизации, основанной на гуманизме, переоценке традиционных ценностей, новом отношении к природе, свободного и демократичного мира» [8, 42–51]. Используемое указанным автором понятие «новая планетарная цивилизация» является слишком абстрактным. Тем не менее, нельзя не замечать активно протекающих в области культуры процессов.

Вопрос о влиянии процессов глобализации на размытие традиционной идентификации рассмотрен в книге известного американского ученого С. Хантингтона «Столкновение цивилизаций и передел мирового порядка» [17], в которой автор ставит проблему отношения глобализа-

ции не только к культуре, но и к цивилизации. Современные исследования в области культурной антропологии показывают, что культурная самобытность любого народа неотделима от культурной самобытности других народов. Из этого делается вывод о том, что все большее значение приобретает способность к пониманию иной культуры и точек зрения, признанию культурной самобытности других народов, признанию правомерности существования многих истин, умению строить диалогические отношения и идти на разумный компромисс. Происходящие культурные изменения все больше подчиняются логике культурной коммуникации [6].

Международные организации о сохранении национально-культурного своеобразия. Проблема взаимодействия культур и исторического единства человечества, сохранения национально-этнического своеобразия в настоящее время является особо актуальной. О степени важности этих вопросов свидетельствует тот факт, что саммит в Нью-Йорке в 2000 году, в котором принимали участие лидеры всех стран мира, был посвящен не только безопасности и глобальным угрозам, но и вопросам культурной, религиозной, цивилизационной идентичности. Осознание необходимости разрешения ряда проблем в области культурного взаимодействия, возникших в процессе глобализации, дало основание Организации Объединенных Наций провозгласить 2001 год – Годом диалога между культурами.

О взаимодействии культур в условиях глобализации. Вопрос о содержании процессов глобализации в области культуры до настоящего времени остается дискуссионным. Можно говорить о том, что глобализация культуры в определенной степени является результатом социально-политических и экономических процессов, протекающих в мире. Остается открытым вопрос, в какой степени можно рассматривать глобализацию культуры как глубинное культурное явление, имеющее собственно культурную основу.

Несомненно, глобализация является следствием объективного исторического процесса, который значительно